

פרשת וזאת הברכה

דברים פרק-לג

א וזאת הברכה. צריך לדעת אומרו וזאת בתוספת וא"ו בתחלת ענין, עוד צריך לדעת לאיזה ענין נאמר כל הכתוב אם להודיע המברך והמתברך הלא ניכרים הם הדברים בלא פסוק זה אם היה מתחיל מפסוק ויאמר וגו', ואם להודיע כי זה היה לפני מותו סמוך למיתתו מובנים הם הדברים ממה שלפניו ולאחריו שסמוך למיתתו היו הדברים. ומה גם כי מה צורך יש בהודעת הזמן:

ונראה שנתכוון הכתוב לשבח איש האלהים מה גדלו מעשיו, הנה בפרשה הקודמת לזה סמוך למאמר וזאת הברכה מלפניה אמר הכתוב החלט הגזירה על משה למות באומרו (לעיל לב מט) עלה אל הר העברים וגו' ומות וגו' על אשר וגו', ואם כן יאמר האומר כי זה משה האיש טינא היה בלבו על מיתתו אשר היה לה סיבה עם בני ישראל אחר שרץ אחריהם כסוס (מדרש תנחומא) גרמו לו מיתה בחוץ לארץ ומנעוהו מעבור לארץ אשר נכספה וגם כלתה נפשו לה, וטבע אנוש ירחיק הסובב רע, והגם שידוע הוא הצדיק לסבלן אחר היכולת, זה יועיל שלא לשנוא אותם, אבל קורבת הלב היא נמנעת על כל פנים, לזה בא דבר ה' בתורתו והעיד על הצדיק ואמר כי מלבד שלא שנוא אותם ולא הרחיקם מלבו עוד לו זאת הברכה וגו':

ולזה אמר וזאת בתוספת וא"ו להעיר גדר הקודם שיסתובב מהמאמר הסמוך והבן, וגמר אומר לפני מותו פירוש סמוך למיתתו, להעיד עוד על הפלגת צדקותו, דהגם דזמן ההרגש שהוא פרק הנסיעה שהדבר יחייב לשנוא אף על פי כן ברך אותם, והעיד הכתוב על הברכה היותה מעולה ושלימה בכל לבו במה שכתב וא"ו בתחילת תיבה להעיר על מה רב גודלה:

עוד ירצה באומרו וזאת וגו' להיות שקדמו ברכות אחרים אברהם בירך את יצחק ויצחק ליעקב ויעקב לבניו וכולן נתקבצו לראש ישראל, לזה כשבא משה לברך ישראל דקדק בדבריו כי ברכתו היא תוספת על הראשונים, על דרך שפירשו ז"ל (ספרי) בפסוק (דברים א' י"א) ה' אלהי אבותיכם יוסף וגו' ויברך אתכם וגו', שהכוונה זו היא משלי ויברך אתכם וגו', הרי שמקפיד לדקדק אשר הוא מוסיף לברך, וכמו כן העיד כאן כי ברכתו היא תוספת על ברכות הראשונים, והוא מה שרמז במאמר וזאת, ואומרו הברכה בה"א מעידה התורה שהיא המעולה והמשובחת יותר מכולן, וגמר הכתוב לומר הדברים שבהם תתעלה על כל ברכה:

הא' אשר ברך משה וידוע הוא מעלתו כמו שכתב אלהי עולם בהוכיחו אהרן ומרים (סוף פ' בהעלותך) ושם פירשתי:

ב' איש האלהים וצא ולמד מה עצמו רז"ל (מדרש תנחומא ב) לדרוש בתיבה זו עד שהגיעו לומר שהוא על דרך אומרו (דו"א ג) איש נעמי, והכוונה שמשה היה גוזר וה' מקיים והבן, ועיין מה שנפרש בסייעתא דשמיא בסמוך:

ג' את בני ישראל שהם כלי מוכן לקבל הברכות מה שלא היה עד עתה, וצא ולמד שלא שרתה שכינה בכללותם אלא על בני ישראל כי נתקבצו כחות הקדושה שהם במספר ס' רבוא, ואומרו את בני ישראל ולא הספיק לומר בני, אולי שנתכוין לצרף עמהם הנעלמה מעיני כל חי שהיא השכינה שהיא עם ישראל אפילו בצרה דכתיב (תהלים צ"א טו) עמו אנכי בצרה, וידיעת ההפכים שוה, שנתכוון משה שהוא השושבין לברכה עמהם:

ד' לפני מותו כי הגם שגדול ערך משה תוסף רוחו וכחו בעת אשר יגיע העת אשר יאסף אל עמיו, ולצד הד' טעמים הגדילה ה' וייחדה למעלה מכולם באומרו וזאת הברכה:

עוד ירמוז באומרו וזאת על דרך אומרם ז"ל (ילקוט ועיין ספרי כאן) שלא זכה משה שיקרא איש האלהים עד שבירך את ישראל, והוא מה שהעיר באומרו וזאת פירוש מלבד כל אשר פעל ועשה מהיושר כשהוסיף זאת הברכה אשר בירך משה את בני ישראל בזה נקרא איש האלהים:

איש האלהים. יתבאר הכתוב על דרך אומרם ז"ל (ערכין י"ז). וז"ל אם יבוא הקדוש ברוך הוא לישב בדין עם אברהם יצחק ויעקב אינם יכולים לעמוד בפניו ע"כ, הא למדת כי מה שמועילים הצדיקים

במעשיהם ובהתעצמותם בעולם הזה אינו אלא לזכות מכח הרחמים אבל בדין לא, וכמאמר דוד (תהלים קמ"ג ב) ואל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי פירוש כל צדיק שיקרא חי, וכאן הודיע הכתוב כי צדיק זה נתעצם ופעל הטוב אפילו בערך בחינת הדין הרמוז באלהים, והוא אומרו איש האלהים ואם יבוא ה' לעמוד עמו בדין יוכל כי הפליא לעשות הטוב והישר:

עוד נתכוון במאמר זה להעיד עליו כי כל התעצמו במדות הטובות הידועות לו לא היו אלא לצד יראתו מאלהיו לא שהיה טבעו מסייעו אל הדבר, כאומרם ז"ל (יומא כ"ב:) שאול באחת ולא עלתה לו ודוד כו' כי שאול היה מטבעו מזוג ולא היה חם ומהיר לטעות ולזה באחת ששגג יצתה ממנו המלוכה לפי טבעו משערים בני עליון שאם היה כטבעו של דוד אדמוני היה עושה כדוד עשר ידות, והן האיש משה יש מקום לחשוב שהיה עניו מטבעו והיה בכולן [סבולן] מטבעו, לזה העידה התורה עליו שכל התעצמותו ותגבורתו הרמוז בתיבת איש היה לצד האלהים היה ירא, והוא אומרו איש האלהים:

עוד ירמוז על זה הדרך איש המיוחד לאלהים שלא קם ולא יקום כמותו, ונתכוון הכתוב בסמיכות את בני ישראל למאמר איש האלהים להגיד שמדרגה זו השיגה עם בני ישראל, פי' באמצעות מה שטרח בהם ומה שסבל מהם והמסתעף מאמצעות הנהגתו הטובה עמהם השיג מדרגה זו ליקרא איש האלהים:

ב} ויאמר ה' מסיני בא וגו'. רז"ל אמרו (ספרי) יצא לקראת ישראל מסיני, וזרח משעיר שפתח לבני עשו ליתן להם התורה, הופיע מהר פארן שהלך גם כן לישמעאל, וקשה למה התחיל במאחר שהוא מסיני בא שזה היה אחר שפתח לשעיר ולפארן ולא קבלו ויצא לקראת ישראל כשרצה ליתנה להם, עוד צריך לדעת למה שינה לדבר בג' לשונות בא זרח הופיע והיה לו לכוללם יחד על זה הדרך מסיני בא ומשעיר ומפארן, עוד למה בסיני הקדים זכרון המקום ואחר כך מה שהיה ממנו ובפארן ושעיר הקדים הבא ואחר כך המקום:

אכן יתבאר הענין בהעיר אומרם ז"ל למה לא זכו האבות ובפרט יעקב שהיתה מטתו שלימה לתת להם ה' תורתו, ואמרו (בראשית רבה ע ט עד יד) שהטעם הוא לפי שאין שכינה שורה על פחות מס' ריבוא, ונתינת התורה צריכה היתה השראת שכינה, כמו שכן מצינו (שמות י"ט כ') ויירד ה' על הר סיני, והנה יאמר האומר הלא מצינו שאפילו שנים שיושבים ועוסקים בתורה אמרו במשנה (אבות פ"ג מ"ב) שכינה שרויה ביניהם, לזה אמרו קדמונינו יודעי דעת כי מה שאנו אומרים שצריך ס' רבוא הוא על השראת כללות השכינה, ומה שזוכים עשרה שיושבים ועוסקים בתורה או שנים הוא על אות א' שמאיר ממנה המופיע במי שיתעורר להדבק בקדושה כל אחד כפי כחו, ואין דומה הארה ב' לג' וג' לד', אבל כללות השכינה אינה שורה אלא על ס' רבוא מישראל:

והוא מאמר הכתוב ה' פירוש כללות השכינה מסיני בא להקביל ישראל, ובצאת השכינה להקביל עם נבחר עם יציאתה יצאו ב' אורות ובאו אחד דרך הר שעיר ואחד דרך הר פארן לישראל שעברו דרך שם לסיבה ידועה, ולזה הקדים מסיני בא שהיא ביאת כללות השכינה ואחר כך הודיע חלקי אורה שבאו דרך מקומות הלז, ודקדק לומר זרח והופיע להעיר שלא הלך דרך שם אלא זריחה אחת והופעה אחת ממנו, ולשון הופעה יאמר על חלק מועט מהקדושה כדרך אומרם ז"ל (מכות כ"ג:) הופיעה רוח הקודש במדרשינו, שהוא גדר קטן שבבחינת השראת אור השכינה, ויחס לבני שעיר גדר גדול מגדר של ישמעאל כפי מדרגתו כי הוא למעלה מישמעאל:

ובזה נתישבו כל הדקדוקים, גם מה שהקדים זכרון סיני לביאה ובשעיר ובפארן הקדים לזריחה והופעה כי במקום זכרון ה' הוא מאמר הופיע וזרח והבן, והכוונה בכל המאמר להעיר מעלתם להרבות בברכתם כי ראויים הם לברכה, וזה מדרך הרוצה לברך בכל לבו לעורר הדברים להלהיב הלב לברך בכל לבו, וכן תמצא שעשה יצחק כשרצה לברך יעקב היה מקרבו אליו ואמר לו (בראשית כ"ז כ"ו) גשה נא ושיקה לי בני, וזה מדברים המעוררים:

ועיין מה שפירשתי בפרשת ויחי בפסוק (מ"ח ח') מי אלה בא' מן הדרכים, וכמו כן האדון משה בחר לו לעורר אהבת לבו אליהם ממה שה' אהבם והעלה אותם, ונפשו הקדושה תתלהב לאהוב אהובי עליון, וזה אחד, משלימות אהבתו בהקדוש ברוך הוא:

ואתה מרבבות קודש. הראשונים (רש"י בשם ספרי) אמרו שנתכוון לומר שהביא עמו חלק מרבבות ולא כל ולא רוב להודיע ענוותו יתברך, ולדבריהם יפרשו תיבת ואתה במקום והביא, ואין זה פשט התיבה, ואם יפרשו ואתה הוא ובא, אין מפורש אם הביא אפילו קצתם, ואולי שסוברים שהבאת

המקצת אין הכתוב צריך לאומרו, ומה שלמדנו מן הכתוב הוא שלא הביא עמו הרבבות קודש והניחם שם:

וחוץ מדרכם נראה שהכוונה הוא להעיר מעלתם של ישראל, כי הניח ה' צבא מעלה רבבות קודש ובא אצל ישראל, ופירוש ואתה בא בהחלט מהם ועשה במקומם עמו ונחלתו, וכן היה ששם בסיני צוה לישראל (שמות כ"ה ח') ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ועזב עליונים, ותמצא בספר הזוהר (תרומה ק"מ:) כמה נצטערו צבא השמים כשקבע ה' דירת שכנתו בתחתונים אשר בחר לו:

מימינו **אש דת** **למו**. פירוש טעם שבחר ה' לשכון שמה בתחתונים ואתה מן רבבות קודש לפי שמימינו אש דת למו, והוא על דרך מה שאמרו ז"ל (שם"ר פל"ג א) בפסוק ויקחו לי תרומה משל למלך שהשיא בתו כו' אמר המלך קחי גם אותי עמה, והוא הטעם שנתן כאן לואתה מרבבות מטעם מימינו אש דת למו פירוש לישראל, ואומרו אש דת ולא אמר דת אש, להסמיך תיבת אש לתיבת מימינו להעיר שנתנה התורה מימין ומשמאל, (ספרי כאן), והוא אומרו מימינו זה ימין, אש זה שמאל שהוא גבורה הרמוזה בבחינת האש משניהם דת למו, והוא סוד (דב"ר ג יב, תנחומא יתרו טז) אש לבנה על גבי שחורה, והוא סוד קריאת התורה תושיה (יבמות סב ילק"ש רמז כג) מצד הגבורה ונותנת עוז וממשלה מצד החסד:

ג **אף חובב עמים וגו'** רז"ל אמרו (ב"ב ח'). אף שחבב ה' העמים והגלה ישראל ביניהם אף על פי כן כל קדושי בידך והם וגו' שאין על לומדי תורה מנדה בלו והלך, ונראה שיכוין הכתוב לתת טעם להליכתו לשעיר ולפארן שהוא לחרות בהם אף ה' ביום הדין כשיאמרו לא הודעתנו אותה, לזה קדם להם הסיבה ואמר להם אתם רוצים לקבל התורה, ושיעור הכתוב הוא על זה הדרך אף הוא מה שחובב עמים שהלך להזמין לתורה, ואומרו כל קדושי וגו' פירוש על דרך אומרם ז"ל (ילקוט סוף פ' קדושים) בפסוק ואבדיל אתכם מן העמים אילו אמר ואבדיל את העמים מכם לא היתה תקומה לאומות ומאמרו ואבדיל אתכם וגו' מכאן שאם יבואו מהעמים להתגייר הנה הם מקובלים כאחד ישראל, והוא אומרו כל קדושי פירוש מעלה זו עודנה להם פירוש להתגייר שהבא להתקדש מהם בידך פירוש הוא נכנם ומקובל תחת כנפך (עיין יבמות מ:):

או תהיה כוונת הכתוב על זה הדרך אף חובב פירוש חיבה אחת נשארה לעמים והוא שכל קדושי בידך כמו שפירשתי, ואומרו והם פירוש עם ישראל שבהם הוא כל עיקר המאמר יש להם הפרש להתגדר על קדושי של הבאים מן שאר הגוים, שישראל תוכו לרגלך, פירוש כאומרם ז"ל (יבמות קג:) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתם, וזה היה מצד מה שתוכו פירוש נתמקרו על ידי כח הדיבור המופלא ששמעו דברי האלהים, ואמרו ז"ל (שבת פ"ח:) שיצאה נשמתם כרמוז בפסוק (שה"ש ה' י) נפשי יצאה בדברו, ובזה פסקה זוהמתם, מה שאין כן הגרים שהגם שיתקבלו כאחד שבטי ישראל לא פסקה זוהמא מהם כידוע מדבריהם (זוהר ח"ג י"ד:):

וגמר אומר ישא מדברותיך פירוש לשון ממשלה, על דרך אומרו (תהלים מ"ז ד) ידבר עמים תחתינו, הכוונה בזה שאין נותנים שום ממשלה על ישראל אלא למי שהוא מזרע ישראל ולא ממשפחת הגרים, וכמו שדרשו ז"ל (יבמות מה:) מפסוק (לעיל י"ז טו) שום תשים עליך מלך כל משימות שתשים עליך לא יהיו אלא מקרב אחיך, וצא ולמד מבריייתא (סוטה מ"א.) של אגריפס המלך כשקרא בבית המקדש זלגו עיניו דמעות וכל העינין, והוא אומרו ישא מדברותיך פירוש כל שהוא מזרע עם בני ישראל הוא יכול להתרומם בגדולות שישנם על ישראל עמך, ואומרו ישא לשון יחיד כאמרם (סנהדרין ח'). דבר א' לדור ולא שני דברים:

עוד ירצה באומרו ישא מדברותיך שהוא טעם תוכו, על דרך אומרם ז"ל (שבת פ"ח.) שכפה ה' עליהם ההר כגיגית לקבל התורה, ובימי המן בטלו טענת מודעא רבא וקיימו מרצונם מה שקבלו באונס, ופירשתי הדבר במקומו (שמות י"ט ה') כי מה שמיאנו לקבל התורה עד שהוצרך להפוך עליהם ההר היה על גזירת חכמים ודבריהם ותקנותיהם אשר רבו שעשו להזהיר ישראל ולהעמידם במקום המשתמר מלעבור על דברי ה', והוא אומרו תוכו לרגליך כדי שישא מדברותיך חלק מהדברות שלא רצו לקבל, כי על כללות התורה כתוב יושר (שמות כ"ד ז') כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, אלא על חלק מהדברות שצוה עליהם לקבל תורת חכם על זה תוכו לרגליך שהוא הר סיני שעמד ה' עליו ואותו כפה ה' עליהם כגיגית:

או תתפרש מדברותיך לשון הנהגה פירוש תורות המנהיגים את ישראל שהם הם המחדשים תקנות וגזירות וגדרים וסייגים, ובימי מרדכי כשראו אשר יפליא צדיק עשות קבלו תורת חכם מקור חיים:

עוד ירצה אומרו ישא מדברותיך על דרך אומרם ז"ל (שהש"ר עה"פ ישקני) שכל דיבור ודיבור שהיה יוצא מפי הקדוש ברוך הוא היה מדבר עם כל איש ואיש מישראל ואמר לו אתה מקבלני עליך והוא אמר לו הן היה נושקו כו' ועולה ומתעטר לראשו, והוא אומרו והם תכו וגו' ישא כל אחד ואחד מהם מדברותיך על ראשו, ודקדק לומר מדברותיך ולא אמר דברותיך לפי שהדברים עצמם היו מדברים להם ואומר לכל אחד אתה מקבלני כו' כאמור:

ואומרו ישא לעתיד לפי שאחר מעשה העגל נקלפו מהם העטרות ההם שנשאו על ראשם שהם המדברים אותם והורידו עדיים בהר חורב (שמות ל"ג), וזכה בהם משה (שבת פ"ח). כאומרם (חגיגה ט"ו). זכה נוטל חלקו וחלק חברו בגן עדן, והוא סוד אומרו (שמות ל"ג ח') והביטו אחרי משה שאמרו ז"ל (סנהדרין ק"י). שחשדוהו באשת איש פירוש היא התורה המאורסה לישראל שנטל משה כל חלקם, לזה אמר ישא שעתידים לחזור להם לעתיד לבא, ואמרו עוד רז"ל (סידור ר' אשר בשם האר"י ז"ל) שביום שבת חוזרים העטרות לראש ישראל ולא נשאר למשה אלא חלקו המגיע לו, ולזה הוא שאנו אומרים ביום שבת ישמח משה במתנת חלקו פירוש ישמח הגם שאין לו אלא מתנת חלקו שכבר החזיר לישראל חלקם בחיים:

עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (הוריות ח:) אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענו, וישבנו מאמר זה עם מאמר (מכילתא יתרו) שכל עשרת הדברות נאמרו בדבור אחד, כי ה' אמר כולם בדיבור אחד אבל בערך השומעים לא יכלו לקבל מהם אלא אנכי ולא יהיה לך שמעו אותם בגבורות בדבור אחד ויצתה נשמתם באמצעותם, והוא אומרו תוכו לרגליך ואפס כח עד שיצתה נשמתם, הטעם לישא מדברותיך פירוש חלק מהדברות המופלאים שהם אנכי ולא יהיה לך אבל השאר משה צוה אותם כאומרם ז"ל (שם), והוא מה שגמר אומר תורה צוה לנו משה וגו', ותמצא שכל המצוות שצוה ה' בין מצוות עשה בין מצוות לא תעשה הם בפרטות תרי"ג מצוות, והמשכיל לתיבת תורה ימצא בה מנין תרי"א (מכות כג:) עם ב' הרמוזים במאמר הסמוך ישא מדברותיך הרי הם תרי"ג ונכון:

עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל במסכת מגילה (כ"ט). באותו מעשה שרצו המלאכים לדחותו לרב ששת מכנישתא מפני השכינה עד שטען ואמר רבונו של עולם עלוב ושאינו עלוב מי נדחה מפני מי ואמר להם ה' שבקוהו, והוא אומרו והם תוכו פירוש וכשהם בירידה עלובים ומעונים ובאים בטענה זו, ישא מעליו מדברותיך שהם מלאכים העומדים לשרת את פני ה' שהם הממונים על דבר כבוד שמו ולא ידחו מפניהם:

עוד ירמוז על פי דבריהם ז"ל (ברכות ה'). ג' מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל וכולם לא נתנם אלא על ידי יסורין שהם תורה וכו', ואמרו עוד (שם ס"ג): בפסוק (משלי ל' לב) אם נבלת בהתנשא שכל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להיות מתעלה, והוא אומרו תוכו לרגליך וצער עצמם בזה ישא פירוש יתעלה מצד דברותיך, שהתורה היא המרוממת ומנשאת כאומרו (משלי ח' טו) בי מלכים ימלוכו וגו':

עוד ירצה באומרו תוכו וגו' ישא וגו'. על פי דבריהם ז"ל (נדרים לח). שאמרו בפסוק ותחסרהו מעט מאלהים (תהלים ח ו), שמ"ט שערי בינה נמסרו למשה בסיני, ושער החמשים הלא הוא כמוס את ה'. והוא מה שפירשתי בפסוק כי מלאה הארץ דעה את ה' (ישעיה יא ט), פירוש הדעה שעדיין היא את ה', ולא מסרה למשה, ובהגלות משיחנו יתן ה' הטוב ההוא:

והוא אומרו תוכו לרגליך, בחלק שכבר קבלו ועוד לעתיד ישא מדברותיך, ויחס אליו לשון נשיאות ומעלה שחלק ההוא עליון מאוד, וכבר כתבנו מזה באורך במקומות אחרים:

ד' תורה צוה לנו משה וגו'. יש להעיר כיון שהוא המדבר, היה לו לומר תורה צויתי לכם וגו'. ואולי כי פסוק זה נסמך למה שלפניו, על זה הדרך, ישא עם ישראל מדברותיך בקול אחד כולם תורה צוה לנו משה וגו', וכן הם הדברים שכל ישראל יחדיו ישאו קולם בפתיחת התורה:

ואומרו תורה צוה לנו וגו', אנו מקבלים אותה מורשה קהלת וגו', ופירוש צוה לנו אפשר לפרשה לעוז מלכות, כאומרם ז"ל אין צו אלא מלכות. שהמליכה עלינו שעל פיה יקום דבר, וגם המלך אשר ימליכו עליהם יהיה על פי התורה, ואותה יכתוב וישים לפניו כאומרו (לעיל יז יח) וכתב לו וגו', והוא מאמר הכתוב (משלי ח טו) בי מלכים ימלוכו. ולמעלה בפסוק אף חובב פירשנו הכתוב באופן אחר על נכון:

ה) ויהי בישרון מלך בהתאסף וגו'. פירוש שהוויית המלך בישראל צריך שתהיה בהתאסף ראשי עם יחד, כאומרם ז"ל (תוספתא סנהדרין פ"ג) אין ממנין מלך אלא על פי בית דין של שבעים ואחד, והוא שנתכוון במאמר ראשי עם, ובאומרו יחד שבטי ישראל, שצריך שיהיו ציבור מרוצים ממנו:

עוד יתבאר לפי שאמר בסמוך כי התורה היא המולכת עלינו, כאומרו (משלי ח ו) נגידי אדבר, לזה גמר אומר ויהי בישרון מלך, פירוש והוויית מלך בישראל זה יהיה אם יתקבצו ראשי עם וישאלו מלך אז הוא שיהיה מלך, והוא אומרו בהתאסף ראשי עם וגו', אז הוא שיהיה מלך בישרון מלבד התורה:

וכמו כן מצינו שהיה מינוי מלך על ישראל בסדר זה, דכתיב בשמואל (ש"א ח ד) ויתקבצו כל זקני ישראל ויבואו אל שמואל וגו' שימה לנו מלך לשפטנו, והוא עצמו מאמר בהתאסף וגו', אבל זולת זה תהיה זאת התורה לבד למלך על ישראל, והוא מאמר הנביא להם (שם יב יב) וה' אלהיכם מלכם, שהיא התורה, שכולה שמו של הקדוש ברוך הוא:

ואולי כי לזה רמז בתיבת ויהי שיורה על הצער (מגילה י'), דכתיב שם (ח ו) וירע הדבר בעיני שמואל כאשר אמרו תנה לנו מלך לשפטנו, וכתוב (שם שם ז) ויאמר ה' וגו' כי אותי מאסו ממלוק עליהם, ועל זה נתנבא משה ואמר ויהי וגו':

עוד רמז, כי מלכות ישראל תהיה מתקיימת כשהיו ישראל מתאספים ראשיהם יחד, ולא יהיו בד בבד שבזה יהיה סיבה שיתיחדו יחד שבטי ישראל. וכשישראל בגדר זה הנה הנם ברום גדר ההצלחות, ומלכותם תהיה בה הויה של קיום, וצא ולמד כי מיום שנחלקו הלבבות ונחלקו המלכיות מה עלתה בידם, וזאת סיבת עגלי ירבעם והבאים אחריו, כי ראש האובדן הוא הפירוד, וכלי המחזיק הברכה הוא השלום (סוף עוקצין) ויחוד הלבב ות:

ו) ויהי ראובן וגו' ויהי מתיו וגו'. אומרו יחי ראובן, רבותינו ז"ל אמרו (בספרי) שהתפלל על ראובן שיהיה לו חלק לעולם הבא. ואולי אפשר לומר שנתכוון על גדולי השבט שמתו בעדת קרח, כאומרם ז"ל (במדב"ר יח ג) כי מאתים וחמשים איש כולן היו ראשי סנהדראות ורובן משבט ראובן כאומרם ז"ל (רש"י במדבר טז א). ולפי שיש מקום לומר שעדת קרח אין להם חלק לעולם הבא (עיין סנהדרין קט:), לזה התפלל יחי ראובן פירוש שבטו, והגם שלא היו אלא מאתיים וחמשים איש, להיותם גדולים יתכנה השבט כולו עליהם:

או אפשר שעל ראובן עצמו הוא אומר, אלא שהוא מהטעם עצמו כי כשיתקצצו ענפים של גדול השבט יגרע מצדיק שהוא ראובן עינו, לזה התפלל שיחיה לעולם הבא, וזה מסכים כסברת האומר (שם קח). עדת קרח יש להם חלק לעולם הבא:

ואומרו ויהי מתיו מספר. התפלל עליהם שיהיו צדיקים, לפי שנמקו השרשים במאורע גדוליהם במעשה קרח כאמור בסמוך, לזה התפלל ויהי מתיו מספר, פירוש על דרך אומרם ז"ל (שם כו). שאמר חזקיה לפני הקדוש ברוך [הוא] רבים אשר את שבנא וגו', והשיב הקדוש ברוך הוא אין מנין לרשעים, לזה אמר משה במתק לשונו מתיו מספר, פירוש שלא יהיו רשעים, שאז אין מנין להם, ותועיל תפלת צדיק על הדבר בסוד צדיק מושל ביראת אלהים (ש"ב כג ג, עיין שבת סג:).

ז) שמע ה' קול יהודה. פירוש לפי שיהודה חטא במעשה תמר והתודה על חטאו באומרו (בראשית לח כו) צדקה ממני, ביקש משה שיקבל ה' קולו בהודאתו:

ואמר ענין זה לומר אחריו ואל עמו תביאנו, פירוש לפי מה שכתבנו בפסוק מטרף בני עליה (שם מט ט), כי באמצעות מעשה תמר הוציא טרף אדם שאכל הבליעל, והוא מה שרמז באומרו ידיו, פירוש כח מעשיו רב לו הגדיל וקנה רבנות בתוספת גדר עליון כמו שהארכנו שם:

ואומרו ועזר מצריו תהיה. פירוש שהגם שהרויח פרץ וזרח בכח מעשה תמר, אף על פי כן עדיין לא האירה מלכות בית דוד, כי צריכה לניצוץ הקדושה שעדיין בין האומות והיא רות המואביה, לזה אמר ועזר מצריו תהיה לשון נקבה, גם עזר יורה אל הנקבה, כאומרו (שם ב יח) אעשה לו עזר וגו', ועיין מה שכתבתי בפסוק וחטאתי לאבי וגו' (שם מג ט):

ח) ולולי אמר תמיך וגו'. פירוש יתקיים בידו דבר זה ולזרעו אחריו כהונת עולם:

אשר נסיתו במסה. פירוש לפי שיעקב אמר על לוי בשיתוף עם שמעון כלי חמס וגו' ארור אפם כי עז וגו' (בראשית מט ה ז), לזה אמר כי לוי נתנסה שאינו בעל אף ועברה שנתנסה במסה, פירוש לא שנסוהו ה', אלא שראה בו נסיון, שכל שבטי ישראל ניסו ה' דכתיב (שמות יז ז) ועל נסותם את ה', ולא כן לוי הא למדת ששכך רוגזם:

יט (ט~י) האמר וגו' יורו משפטיך וגו'. יתבאר על דרך אומרם ז"ל (ב"ב ס.) במעשה שבאו לדון על אילן שהיה מזיק לדרך הרבים וכו' ואמר להם עד למחר וכו' ושלח וקץ וכו', ע"כ. והוא אומר האומר וגו', אדם כזה ראוי להורות משפט וכו', כי אין מקום לומר לו טול קורה כו' (שם טו:), וזה לך האות האומר לאביו ולאמו:

עוד ירצה, לפי שצוה שופטים וגו' לשבטיך, ואמרו רבותינו ז"ל (ספרי) שצריך שימנה דיינים לכל שבט, לזה אמר כי שבט לוי לצד מה שהוכחנו שלא נשאו פנים לאב ולאח ולבן ראויים הם להתמנות על כל שבטי ישראל, והוא אומר יורו משפטיך ליעקב בדרך כלל, כי אין לחוש שישאו פנים לשבטם יותר משבט זולתם:

יא ומשנאיו מן יקומון. אומר מן יקומון, לדבריהם ז"ל (ב"ר צט ב) שנתנבא על מלכות יון שעתידיה ליפול ביד בני חשמונאי. לזה אמר ומשנאיו מן יקומון, פירוש אפילו מן הזמן עצמו שתהיה להם לשונאים קימה, וישראל שפלים בזמן עצמו מחץ מתנים קמיו וגו', וכן היה, ודבר זה היא הצלחה בנס ופלא:

יב לבנימין אמר. פירוש תיבת לבנימין הוא דברי משה, ותיבת אמר הוא דברי הכתוב, שאם לא כן במה יובן הדבר שעל בנימין הוא אומר, וכן ליוסף ולזבולן וגו':

ואמרו ישכן לבטח עליו. פירוש מה טעם ישכון לבטח, עליו, פירוש על היותו שכנו של שוכן הבירה, כי מי יבא אחר המלך:

יג מברכת ה' ארצו. אולי לפי שעתידין לומר בני יוסף ליהושע שצר להם המקום להיותם עם רב (יהושע יז יר) לזה ברכ ארצם להתרחב. עוד לפי שיוסף זן ופרנס כל ישראל, ומצינו שהעלה ה' עליו בשביל זה כאילו ילדם דכתיב (תהלים עז טז) בני יעקב ויוסף סלה, ואמרו ז"ל (סנהדרין יט:) לפי שפרנסם נקראו על שמו, לזה ברכו ברוב טובת הארץ מדה כנגד מדה:

יטז ורצון שכני סנה וגו'. פירוש שיתרצה בו ה' להטיבו גם בזמן שישראל בצער, והוא סימן שכינת סנה:

ואמרו תבואתה לר א ש יוסף ולקדקד וגו'. פירוש טעם האמור הוא כנגד שני מדות טובות שנמצאו בו, אחד שהגם שגלה וירד למצרים, וכמה סיבות הרשע הקיפוהו עמד בצדקותו, כאומרם ז"ל (רש"י שמות א ה) בפסוק ויוסף היה במצרים הוא יוסף וגו', והוא מה שרמז באמרו לראש יוסף:

וכנגד מה ששילם לאחיו טובה תחת רעה, אמר נזיר אחיו, שהזירוהו אחיו מן אחוותם, כמו שדרשו ז"ל (רש"י בראשית לז יז) בפסוק נסעו מזה, ואף על פי כן ויכלכל יוסף וגו':

יז בכור שורו וגו'. כאן בירך שני גדולים היוצאים מיוסף, ואמר כנגד מנ. שהבכור בכור שורו הדר לו, רמז לגדעון, וכינה לו את השור, רמז למה שאמר מלאך ה' לגדעון (שופטים ו כה) קח את פר השור אשר לאביך וגו' ולקחת את הפר השני והעלית עולה וגו':

ואמרו הדר לו, כאמרו שם (ז ב) ויאמר ה' אל גדעון רב העם אשר אתך מתתי את מדין בידם פן יתפאר עליו ישראל לאמר ידי הושיעה לי. והוא הפאר הוא ההדר האמור כאן, שלא עלו מישראל אלא אנשים מועטים, ובזה תהיה התשועה הדר למושיע, והוא אומר הדר לו:

ואמרו וקרני ראם קרניו. הוא כנגד יהושע הבא מאפרים, שהיה שמעו בכל הארץ, אשר גדלו ה' והרים מעלתו כקרני ראם, בהם עמים ינגח וגו', כי כשמוע מלכי האמורי את אשר היה ה' עמו לא קמה עוד רוח בהם מפניו:

וחזר ופירש משה דבריו כי שני הברכות שאמר הם כנגד שני השבטים, והוא אומר והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה, והגם שבברכה הקדים לומר בכור שורו שהוא כנגד מנשה, לפי שברכתו קטנה מברכת אפרים, התחיל במועט להוסיף ולעלות בברכה, וכשהזכירם הקדים ברכת אפרים כפי גדולתו, שגדולת יהושע גדולה מגדולת גדעון:

[יח] שמח זבולן וגו'. הגם שבענייני עולם הזה בכללות אין לשמוח בהם, דכתיב (קהלת ב ב) ולשמחה מה זה עושה, אמר הנביא שזבולן ישנו כשמחה, הגם ביציאתו מבית המדרש לסחורה, והטעם כדי שיתקיים יששכר באהלו כאומרו ויששכר באהליך:

עוד ירצה, לפי שאין אדם יודע ביציאתו לסחורה אם יצליח אם לא עד שיחזור מוצלח, לזה אמר לזבולן שמח מעת יציאתך, כי בודאי שתצליח, והטעם כיון שיששכר באהליך שליח מצוה אתה לזון לומדי תורה, וכינה אהל יששכר לזבולן, כי הוא הבונה אהלו:

או ירצה באהליך, כינוי ליששכר, ואמר לשון אוהל, לשתי סיבות, אחד שאין עושין עיקר בעולם אלא ישיבת עראי, ועיקר דירתם הוא בית עולמים. ב', כינוי למאהיל עליהם, שהיא השכינה שנקראת אהל, הגם שעוסקים בסחורה, עליהם נאמר (תהלים פה יד) צדק לפניו יהלך וגו':

[כ] מרחיב גד. פירוש הרחיב ה' לו בנכסים רבים דכתיב (במדבר לב א) ומקנה רב היה [לבני ראובן] ולבני גד וגו', והטעם כמו שאמר שם הכתוב (לא נג) אנשי הצבא בזזו איש לו, ולהיות בני גד גבורי כח בזזו יותר מכולם, והוא מה שסמך למאמר מרחיב וגו' כלביא שכן וטרף וגו':

[כא] וירא ראשית לו. פירוש היה ראוי ראשית שהיא התורה לו, וטעם לדבר כי שם חלקת, פירוש חלקו של מחוקק שהוא משה ספון, או חלק ממחוקק כי חלק הגדול עלה למעלה, ולא נשאר שם אלא גופו הקדוש החי ספון. וטעם הדבר להביא ראשי עם, כאומרם ז"ל (ספרי כאן) להביא דור המדבר לעולם הבא. והוא אומרם ויתא וגו', וקראם ראשי עם לפי שהם תחילת קניית ישראל לה' לעם סגולה:

עוד ירצה, וירא ראשית, הנחלה שנחלו ישראל, שהיא ארץ סיחון ועוג לו, פירוש ליטלה לחלקו, ולחשש סגולת הארץ שכל הדר בה או כל הקבור בה יש לו חלק לעולם הבא (עי' כתובות קי:). אמר טעם שלא חש לדבר זה כי שם פירוש במקום ההוא שלקח לנחלתו שם חלקת מחוקק, שהוא משה, ספון, ויתא ראשי עם, ומעתה גם הוא יבא עם ראשי עם לעולם הבא:

צדקת ה' עשה. פירוש חזר אל משה, שנותן טעם למה זכה לכל המעלה שיביא אחרים עמו לעולם הבא, ואמר צדקת ה' וגו', פירוש שעשה הצדק בדבר הנוגע לה':

או אפשר שיכוין לומר שעשה יותר מחיובו עם ה', וכמו שרמזנו בפסוק וצדקה תהיה לנו וגו' (לעיל ו כה), גם משפטיו עם ישראל עשה, פירוש שהיה מתדיין תמיד עם ה' על ישראל והיה מכריע הדין לכף זכות, כאמור בענין העגל ומרגלים ועדת קרח, ועיין מה שפירשנו בהם, וכפי זה שיעור אומרם ומשפטיו, פירוש משפטים של ה' עם ישראל, עשה אותם, פירוש עשה תיקון:

עוד ירצה על זה הדרך, צדקת ה' עשה במה שנוגע לעצמו, ומה שנשפט הוא במשפטים אלו למות בעבר הירדן וסתם תפלתו הוא עם ישראל, פירוש הוא בדברים שהם עם ישראל, כגון מי מריבה, ושאר הסיבות שמהם:

או יתפרש אומרם צדקת ה' וגו', על גד שעשה עם ה' דבר שיחשב לו לצדקה, והוא שעבר הירדן להלחם מלחמת מצוה עם ישראל, ודבר זה כפי הדין בינו לבין ה' אינו חייב בו, כי באה נחלתם במקום שבחרו, ואין להם חיוב לעבור להלחם עם יושבי הארץ, וכמו שטענו בטענותיהם בפרשת מטות, וכמו שפירשנום שם, וכמו שהוכיח המעשה שהסכים ה' על נחלתם כי באה שמה:

ומה שעברו הירדן להם תחשב לצדקה, וזה למה שנוגע למה שבינם לבין ה', אבל למה שנוגע לבינם ובין ישראל כך שורת הדין נותנת:

והוא אומר ומשפטיו עם ישראל, וכמו שפירשתי שם בתשובת משה על טענותיהם, שכולם הם כדי שיהיו נקיים מה' ומישראל, כי אין צורך לה' לעזרת גבורתם, ויודע היה ה' שלא היתה כוונתם בשאלת הארץ לשום מיחוש רע, וכל הטענות שטען להם משה לא היו אלא בערך ישראל אחיהם:

כב **גור אריה.** אולי שנתכוין אל שמשון ששיסע הארי כשסע הגדי (שופטים יד ו). ואומר יזנק, רמז לצליחת עליו רוח ה' ודלג לשסעו כמדלג מהר בשן:

כד **ברוך מבנים אשר וגו'.** פירשתי בפרשת נשא בפסוק נשיא לבני אשר וגו' (במדבר ז עב):

כו **אין כאל ישרון.** פירוש אין כאל של ישרון שעושה דבר זה להם, והוא שרוכב שמים פירוש רוכב על השמים בשביל עזרת ישראל, והוא אומר בעזרך, להלחם בשבילך, כאומר (שמות יד יד) ה' ילחם לכם, וכשהוא בא ונלחם להם כל השמים הם מרכבתו, ומעתה כל כחות השמים ומערכתם באים לעזרת ישראל שהסוס טפל לרוכב:

כח **וישכן ישראל בטח.** אימתי כשיהיה בדד, ומאמר וישכון נמשך עם מאמר שלמעלה ממנו שהוא ויאמר השמד, שצוה ה' לישראל להשמיד כל נשמה מיושבי הארץ, ובזה וישכון ישראל בטח בדד:

ואומר עין יעקב. לומר שהגם שתהיה עינם אל ארץ דגן ותירוש, פירוש לאכול מפריה ולשבוע מטובה, אף על פי כן לא יבעטו כשלא יהיו יושבים מהעמים עמהם בארץ:

כט **אשריך וגו' נושע בה'.** פירוש שכל האומות שריהם נלחמים להם כידוע, ובזה יש לחוש שיגבה עליו שר שכנגדו, או ה' יגפנו, כאומר (שמות יד ל) וירא ישראל את מצרים מת וגו', ואמר רבותינו ז"ל (שמו"ר כא ה) שהראם ה' שרו של מצרים מת לפניו, מה שאין כן ישראל אשריהם שתשועתם היא בה', שהוא בכבודו נלחם להם, ובזה חרבם גבוהה ועומדת בלא מיחוש:

עוד ירצה באומר נושע בה', פירוש שהמלך נושע בתשועתו, כאומר (לעיל ל ג) ושב ה' אלהיך את שבותך, ואמר ז"ל (מגילה כט.) והשיב לא נאמר אלא ושב אשריו וכו', והוא אומר אשריך מי כמוך שאתה עם נושע עם ה' שהוא מגן עזרך, ואשר הוא חרב גבוהתך, שאין חרב גדולה כחרב לה' בשולפו אותה מתערה:

דברים פרק-לד

א **ויראהו ה' את כל וגו'.** פירוש הפעיל ה' בו ראות, מה שאין גבול בעין לראות באחד משני דרכים. או יאיר עיניו מאור זרוע לצדיק שהוא אור ששת ימי בראשית גנוז לצדיקים, שאמר רבותינו ז"ל (חגיגה יב.) שבו יביט האדם מסוף העולם. או הקריב הארץ למול עיניו והראה אותה לו לפניו:

ד **לאמר לזרעך אתננה.** אומר לאמר, לפי שלא אמר נוסח זה של לזרעך אתננה לשלשתם, לזה אמר לאמר, פירוש שמכוון המאמר הוא זה לזרעך אתננה, ורבותינו ז"ל (ברכות יח:) דרשו שצוהו שילך ויאמר להם לאבות כו', ע"כ. ואולי כי רצה ה' שיאמר להם משה הדברים להחזיק לו האבות טובת חן וחסד על אשר טרח ויגע הוא בעדם עד הביאם אל המקום:

ושמה לא תעבר. אולי שנתכוין לומר לו שלא יצטרך לעבור שמה לעלות דרך שם משער השמים שהוא שמה, ואמר רבותינו ז"ל שאין הנפשות עולות אלא דרך שם. ומשה לפי שנאסף אל השכינה הנה מקומו בקודש במקום שהוא שם. וזה הוא שיעור הכתוב ושמה לא תצטרך לעבור אל מקומך, וסמך אומר וימת שם וגו' על פי ה', והבן:

ה **וימת שם.** פירוש שם לבד הוא שמת אבל הוא חי במקום אחר קדוש ועליון על פי ה':

ו **עד היום הזה.** הם דברי ה', שהיה אומר ומשה כותב, וכמו כן מאמרים הקודמים לזה, וימת שם משה, ויקבור אותו:

וראיתי להרב ר' אברהם בן עזרא שכתב שיהושע כתב כן. ואין ראוי לכתוב כדברים האלה בפשטי הכתובים, שמשה לא השלים הספר תורה שמסר ללוים, שבאזני שמעתי מבני עמנו מסתבכים בדבר

זה ומסעפים מזה כפירה בתורה, וזו היא טענת הגוים (האפיקורסים) שמבני ישראל תקנו המכתב ונמצא בה מה שלא היה ולא היה מה שהיה. וישתקע הדברים ודומיהם, הסבי עיניך מנגדם. והעיקר שכל הספר תורה כתבו משה, וכאומרם (ב"ב טו.) השלימו בדמע:

ז בן מאה ועשרים שנה במותו. פירוש עם יציאת נפשו נגמרו המאה ועשרים שנה. עוד נתכוון להסמך במותו למאמר לא כהתה עינו, להעיר שאחר מיתה הוא אומר לא כהתה וגו':

ח ויבכו בני ישראל. ובאהרן אמר (במדבר כ כט) כל בית ישראל, רבותינו ז"ל (אדר"נ פדק יב) נתנו טעם לפי שהיה אוהב שלום כו':

ורבי אברהם בן עזרא כתב שבכו כל בית ישראל לכבוד משה שהיה חי. ואין להאמין לפירוש שאין להטיל מום במעשה הטוב שעשו ישראל שעשאוהו בשביל משה שהיה חי, ולמשה עצמו כשמת העלימו מהחם בהספדו:

ואולי יש לתת טעם כי אהרן לא ידעו במיתתו קודם שמת, וראו פתאום שמת, ודבר כזה יעורר כל לב לפתוח מקור דמעת עינו, מה שאין כן משה שכבר ידעו מיתתו, ובכל דבריו ותוכחותיו אשר עשה היה אומר להם (לעיל ד כב) כי אנכי מת וגו' אינני עובר וגו', ולזה לא הוחם הספדו כאהרן:

עוד אפשר כי מיתת אהרן הרגישתם ביותר, לפי שתיכף נסתלקו ענני כבוד והוסר מסוכתם, וזה סיבב ביאת הכנעני וגו', לזה נתעוררו יחד כל ישראל לבכות, מה שאין כן במיתת משה הגם שניטלו עננים כו', לא העירו על זה, גם נטרדו בשמחת ביאת הארץ הטובה:

עוד אפשר, שבמיתת משה תיכף ראו דבר חדש, ששרתה שכנה על יהושע ולקחו נחמה, משל למי שנאבדה לו מרגלית ומצא אחרת במקומה, לו יהיה שאינה דומה אף על פי כן יתנחם בה, ולזה לא בכו כולן, והוא מה שסמך למאמר ויבכו ויהושע בן נון וגו'. מה שאין כן במיתת אהרן אבדו מרגליות ולא מצאו במה יתנחמו, והגם שנתמנה אלעזר תחתיו לכהן גדול, אף על פי כן לא בוכים על חסרון כהונה גדולה, אלא על חסרון תועליות שמעצמו, שלא היה להם תמורתו:

י ולא קם נביא עוד. פירוש ולא קם עד עתה. ואומרו עוד, פירוש ולא יקום עוד כמוהו:

ואומרו בישראל. רמז שכל השגת נבואתו היתה באמצעות ישראל, וצא ולמד מהשנים שהיו ישראל נזופים לא נדבר עמו ה'. ורבותינו ז"ל דרשו (ספרי כאן) אבל באומות העולם וכו':

ואומרו לכל האותות וגו'. נמשך עם מה שלמעלה ידעו ה' פנים אל פנים לכל האותות, פירוש לצורך האותות וגו', והכוונה שעל כל אות ומופת ששלחו ה' לעשות, היה יודעו פנים בפנים:

עוד יתבאר על פי מה שכתב הרמב"ם בהלכות דעות שהנביא שיקום בישראל אין צריך שיעשה מופתים גדולים כאותם שעשה משה, אלא כל שהוא מהמופתים שיעשה וכו', ותמצא שבשני מקומות אמרה התורה חוזק האמונה במשה. א', על הים דכתיב (שמות יד לא) ויאמינו בה' ובמשה עבדו. ב', במתן תורה דכתיב (שם יט ט) וגם בך יאמינו לעולם:

ועיין מה שפירשתי בפסוק דבר אתה עמנו ונשמעה (שם כ טז), שפירשתי ונקבלה שכבר הצדיקו נבואתו בהצדקה מורגשת וגלויה להם, ולזה בא דבר ה' ואמר ולא קם נביא עוד בישראל וגו':

הטעם כי משה נתן כל האותות, מה שאין נביא אחר עושה כזה, ואין צריך לומר כולן, ועוד לכל היד החזקה שהוא קריעת ים סוף שבו האמינו, ולכל המורא הגדול שהוא במעמד הר סיני, שבו גמרו להאמין לא יקום עוד נביא שיעשה כזה:

וגמר אומר לעיני כל ישראל, פירוש שהם בעצמן ראו הדברים, ולא לצד האמונה כסדר שעושים בשאר הנביאים הבאים אחריו, אלא בעיניהם ראו כי משה נביא ה' אמת ותורתו תורת אלהים **חיים** אמת: